Подається за виданням: Писання Осипа Юрія Федьковича. Перше повне і критичне видання. Том 1. Поезії / З перводруків і автографів зібрав, упорядкував і пояснення додав д-р Іван Франко. Льв.: друкарня Наукового товариства ім. Шевченка, 1902 р. С. 345–348.

Вперше надруковано окремою брошурою у Львові в 1869 р. Автограф невідомий.

Наприкінці 1865 чи на початку 1866 р. – в період найбільшого творчого наслідування Т. Шевченка – Ю. Федькович вирішив щороку відзначати дату смерті Кобзаря черговою посвятою («поменником»). Скільки їх написано – не знати, відомо тільки, що поет дотримувався цього принципу недовго.

У 1866 р. з друкарні Ставропігійського інституту у Львові вийшла окремим виданням поезія Федьковича «В день скону Батька нашого Тараса Шевченка, Кобзаря Русі, Мартира України, предтечі нашої волі і слави» (Писання, т. 1, с 185 – 189).

18 травня 1867 р. у листі до редакції «Правди» Федькович писав:

«До «Правди» не пришлю нічо, аж доки не буду знати, що ся з моїм «Первим посланієм…» і з моїм «Поменником…» стало».

4 липня 1867 р. поет у листі до О. Партицького скаржився:

«У сегорічні роковини смерті нашого великого Кобзаря заслав я у Львів два поменники (поминальні поезії). Знаєте, що львівці на се сказали? – «Нема грошей!..» Перше моє «Посланіє…», що я у Львів заслав, пропало без слихуі Кілько я не упоминався, аби мені хоть манускрипт вернули – але де ж там!»

Значення слів «Перве посланіє…» і «перше моє «Посланіє…» ідентичне. Очевидно, малася на увазі поезія «Апостол слова України…», позначена цифрою «І» під загальним заголовком «Дванадцять посланій Ю. Городенчука-Федьковича на цілу соборну Україну».

У 1868 р., не підтриманий «львівцями» і заклопотаний домашніми турботами, Ю. Федькович признавався:

«Я тепер нічо а нічо не пишу, бо не маю коли, отже, і не знаю, чи буду мати коли по Тарасові поменник написати» [Писання, т. 4, с. 175].

Це – з листа до літературного критика й публіциста О. Терлецького. В іншому тогорічному листі до цього ж адресата поет не без обурення запитував:

«Вірші мої на шостий поменник Тараса не друковані? Я би рад знати, чому?»

Нумерація «поменників» Ю. Федьковича відповідала не кількості, а річниці смерті Кобзаря, причому поет, як правило, рахувався з часом, потрібним на друкування твору; ось чому «шостий поменнник» мав би бути написаний у 1865, а «осьмий» – у 1867 р.

Найімовірніша дата написання твору – 1867 р.

Шалата М. Й. Примітки. В кн.: *Юрій Федькович* Поетичні твори. Прозові твори. Драматичні твори. Листи. К.: Наукова думка, 1985 р. С. 526–527.

Загородня А.А.

ФРАНКО ІВАН ЯКОВИЧ

(1856 – 1916)

письменник, поет, перекладач, громадський і освітній діяч

Народився 27 серпня 1856 р. у с. Нагуєвичі Дрогобицького повіту (нині с. Івана Франка Дрогобицького району Львівської області), в сімї сільського коваля, рано втратив батьків і зазнав сирітської долі. Навчався в початковій школі с. Ясениці-Сільної, згодом у монастирській школі (1864-1867) та в гімназії м. Дрогобича (1867-1875). 1875 р. вступив на філософський факультет Львівського університету. Працював редактором у Львівському літературно-наукового журналу «Друг» (1874-1877), також у подільській газеті «Праця» (1878-1881), журналах «Світ» та «Дзвін», польській газеті «Кицег Ілюшвкі» (1887) і «Літературно-наукового вістника» (1898-1907).

Почав друкуватися 1874 р. У своїх творах засуджував соціальну і національну дискримінацію в галузі освіти і виховання, відірваність навчання від життя, догматизм, релігійне одурманювання, муштру та фізичні покарання учнів. І.Я.Франко жив і творив у Галичині, яка входила до Австро-Угорської імперії, де український народ був національною меншиною й потерпав від національного та соціального гніту. Австро-угорська система народної освіти в цілому відповідала вимогам часу, проте не передбачала навчання дітей українською мовою. Водночас не було жодної української вчительської семінарії. Тому поет у своїх працях критикував наявну систему освіти, пропонував шляхи її реформування на демократичних засадах, обстоював ідеї боротьби за свободу і розквіт українського народу. Підтримував зв'язки із демократично і національно налаштованими діячами Російської імперії. Друкував статті в газеті «Діло», журналах «Зоря», часописі «Киевская старина» (1882-1888) та ін. Захистив докторську дисертацію з філософії (доктор філософії від 1893 р.), а також дійсний член Наукового товариства імені Шевченка (1899), , член Всеукраїнського Товариства «Просвіта».

Від другої половини 70-х років XIX ст. і до кінця своїх днів активно популяризував найкращі твори слов'янських і зарубіжних письменників, перекладаючи на українську мову багато творів з інших мов. За тритомну працю «Студії над українськими народними піснями» Російська академія наук присудила йому премію (посмертно, 1916).

На початку XX ст. І.Франка було обрано членом-кореспондентом Чеського та Австрійського етнографічного товариства, а в 1906 р. Харківський університет присвоїв йому почесний ступінь доктора російської словесності, його кандидатура була висунута в академіки Російської Академії наук, проте царизм цього не допустив.

Помер 28 травня 1916 р., похований на Личаківському кладовищі.

Праці: «Моя любов» (1880), «Не пора, не пора, не пора…» (1880), «Учитель» (1896), «Великі роковини» (1898), «Одвертий лист до галицької української молоді» (1905), «Чого хоче галицька робітнича громада?» (1924), «Шкідливість москофільства» (1980), «Наші народні школи і їх потреби» (1986) та ін.

Іван Франко

МОЯ ЛЮБОВ

Вона так гарна, сяє так
Святою, чистою красою,
І на лиці яріє знак
Любові, щирості, спокою.

Вона так гарна, а проте
Так нещаслива, стільки лиха
Знесла, що кв***и***лить лихо те
В її кождіській пісні стиха.

Її пізнавши, чи ж я міг
Не полюбить її сердечно,
Не відректися власних втіх,
Щоб їй віддатись доконечно?

А полюбивши, чи ж би міг
Я божую її подобу
Згубити з серця, мимо всіх
Терпінь і горя аж до гробу?

І чи ж перечить ся любов
Тій другій а святій любові

До всіх, що ллють свій піт і кров,
До всіх, котрих гнетуть окови?

Ні, хто не любить всіх братів,
Як сонце боже, всіх зарівно,
Той щиро полюбить не вмів
Тебе, коханая Вкраїно!

І.Я.Франко
З вершин і низин. Україна. Моя любов. 1880. Зібрання творів у 50-и томах. К.: Наукова думка, 1976. Т. 1. С. 83.

Іван Франко

НЕ ПОРА, НЕ ПОРА, НЕ ПОРА…[1]

Не пора, не пора, не пора
Москалеві й ляхові служить!
Довершилась України кривда стара,
Нам пора для України жить.

Не пора, не пора, не пора
За невігласів лить свою кров
І любити царя, що наш люд обдира, —
Для України наша любов.

Не пора, не пора, не пора
В рідну хату вносити роздор!
Хай пропаде незгоди проклята мара!
Під Украйни єднаймось прапор!

Бо пора ця великая єсть:
У завзятій, важкій боротьбі
Ми поляжем, щоб волю, і щастя, і честь,
Рідний краю, здобути тобі!

1880

І.Франко
Не пора, не пора, не пора… Збірка «З вершин і низин». 1893. С. 69-70.

Іван Франко

ОДВЕРТИЙ ЛИСТ ДО ГАЛИЦЬКОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

(уривок)

Те, що я хочу сказати Вам, мої молоді приятелї, таке велике й радісне і заразом таке важке та прикре, що я бажав би, щоб се сказали Вам якісь авторітетнїйші від мене уста,

щоб се сказав Вам хтось, кого Ви найбільше любите і поважаєте і кому найбільше до віряєте, щоб воно могло війти в Ваші серця як могутній імпульс до нового житя, як вітхненє до нової праці, до перебудови Вашого власного «я» відповідно до нового світогляду. Дожили ми великих, переломових подій. Те, що наповняло наші серця тугою і завистю при читаню подій таких бурливих літ, як 1789 або 1848, тепер на наших очах. І не то що на наших очах: бурлива хвиля історії захапує нас самих, ставить нашу націю майже в центрі випадків. Схід Европи, а в тім комплєксї також наша Україна переживає тепер весняну добу, коли тріскає крига абсолютизму та деспотизму, коли народні сили серед страшних катастроф шукають собі нових доріг і нових форм дїяльности, коли невимовне горе, вдїяне народам дотеперішнїм режімом, порушило найширші верстви і найглибші інстинкти людської душі до боротьби, якої результатом мусить бути повний перестрій з разу державного, а далї й громадського, соціяльного порядку <...>., а в тім комплєксї й України. Ви, молоді приятелї, що з зацїкавленєм читаєте новини з Росії, чи подумали Ви про значінє тих подій для нашої нації, для нас усїх, для кождого з нас особисто ? Адже-ж всесьвітня історія — не історія героїв, а історія масових рухів і перемін; а ми-ж кождий особисто хиба не часть тої маси, яка сими подіями покликана до руху та переміни ? Чи подумали Ви над сим, куди можуть понести нас ті рухи, якою луною в особистім житю кождого з нас можуть відбитися ті переміни, і які обов'язки на кождого з нас на кладає теперішня хвиля? Менї здається, що як люди обдаровані сьвідомістю й даром думки ми всї повинні про се думати, думати більше й інтензивнїйше, нїж про все иньше, що нас цїкавило доси. Бо приходить велика доба, і горе нам, горе нашій нації, коли велика доба застане нас малими і непригованими! <...>.

Перед українською інтелїґенцією відкриється тепер, при свобіднїйших формах життя, величезна дїєва задача — витворити з величезної етнїчної маси українського народу — у к р а ї н с ь к у н а ц і ю, супїльний культурний орґанїзм, здібний до самостійного культурного й полїтичного житя, відпорний на асіміляційну роботу иньших націй, відки-б вона не йшла, та при тім податний на присвоюванє собі в як найширшій мірі і в якнайшвидшім темпі загально-людських культурних здобутків, без яких сьогоднї жадна нація і жадна хоч і як сильна держава не може остоятися. Величезні трудности тої задачі стануть Вам ясно перед очима, коли подумаєте про той стан, у якім застає Україну нова доба. Без власних шкіл і без виробленої осьвітної традиції, без переня того осьвітними і народолюбними думками духовенства, без популярного і висшого письменства, яке могло би бодай на першій горячій порі заспокоювати всї духові потреби величезної маси, без преси, яка могла-б ясно держати і систематично боронити стяг на

ціональности та приложеної до місцевих потреб, свобідної культурної праці, без надії на сильну фалянґу вповнї сьвідомих і нависотї сучасної осьвіти стоячих репрезентантів у законодатних тїлах, і без міцної опори в масах народу та інтелїґенції навіть для тих немногих репрезентантів, що забажають вповнї відповісти своїй національній і культурній задачі, наша Україна готова знов опинитися в ролї ко́вала, на якому ріжні чужі молоти вибиватимуть свої мельодії, або в ролї крілика, на якому ріжні прихильники віві-секції будуть доконувати своїх експериментів.

От тут і стає перед нами, Галичанами, а особливо перед Вами, молоді приятелї, велика історична задача — допомогти «росийській» Українї в тяжких переломових хвилях і потім, у початках, у закладинах великої праці — здвигненя нашої національної будови в усїй її цїлости. <...>. Чи і на скілько ми почуємося до того обовязку, чи і на скілько совісно, розумно, обдумано візьмемося до його сповнюваня, від того буде залежати в дуже великій мірі наша будущина яко нації, здібної заняти місце в хорі иньших культурних націй. Доси я ждав і надїявся, що хтось близший Вам і авторі тетнїйший для Вас забере голос у сїй справі, що наша щоденна преса зверне на неї свою увагу, що підіймуть її ті, що люблять видавати себе за батьків і провідників народа. На жаль, я не діждався сього. Значна часть тих наших сьвіточів, опанована театральним питанєм, не бачить по за ним сьвіта; иньші, що заховали собі в тій справі незалежність суду і дивляться на неї критично, не мають чи сили, чи відваги піднести свій голос і вказати ясно і виразно величність теперішньої хвилї і великий трагізм на нього положеня в нїй і неминучу конечність — як найшвидше, як найосновнїйше змінити курс нашого національного корабля, настроїти всї наші думки, пляни, програми на иньший діяпазон. Ми мусимо навчитися чути себе Українцями — не галицькими, не буковинськими Українцями, а Українцями без офіціяльних кордонів. І се почутє не повинно у нас бути голою фразою, а мусить вести за собою практичні консеквенції. Ми повинні — всї без виємка — поперед усього пізнати ту свою Україну, всю в її етнографічних межах, у її теперішнім культурнім станї, познайомитися з її природними засобами та громадськими болячками і засвоїти собі те знанє твердо, до тої міри, щоб ми болїли кождим її частковим, льокальним болем і радувалися кождим хоч і як дрібним та частковим її успіхом, а головно, щоб ми розуміли всї прояви її житя, щоб почували себе справдї, практично частиною його.

Не забувайте, що ми доси в Галичинї жили з національного погляду крайне ненормальним житєм. Велика більшість нашої нації лежала безсильна, закнебльована, а ми, маленька частина, мали свободу рухів і слова. І нам іноді здавалося, що ми — вся

українська нація, що ми її чільні ряди, її репрезентанти перед сьвітом. Тепер, коли на <...> Україні не сьогоднї то завтра по встануть десятки таких центрів, якими тепер являються Львів та Чернівці, ся наша передова роля скінчилася. Ми мусимо почувати себе не піонєрами, але рядовими в великім рядї і не сьміємо своїх дрібних, льокальних справ виставляти як справи всенароднї, своїх дрібних персональних амбіцій висувати на першу лїнїю за гального інтересу.

Наша лїтература і преса мусить перейти на висший рівень, <...>. Тїснїйші, частїйші, близші зносини з закордоновими Українцями мусять виробити у нас ширший, свобіднїйший сьвітогляд, щирійші і свобіднїйші товариські форми, як ті, та що виробилися у нас під шляхетсько-польськими або буршівсько-нїмецькими впливами. Наш голосний, фразеольогічний в більшій частинї нещирий, бо дїлами не попертий патріотизм мусить уступити місце поважному, мовчазному, але глубоко відчутому народолюбству, що виявляє себе не словами, а працею. Наша масова інерція, що приймає безкритично слова тих, які сим иньшим припадком були поставлені «на чоло народу», стали послами, професорами, головами товариств і чи т. и, мусить уступити місце живій, критичній працї думок і готовости — все і всюди подати й свій голос у загальній справі, виконувати діяльно, власне ризико, але з повною сьвідомістю своє горожанське право. <...> кождий сьвідомий Українець, що заховав іще живе почутє самоповаги.

Отсе моральне переродженє, яке вповнї доконається певно не швидко, аж наслїдком працї поколїнь, та до якого імпульс кождий із нас повинен дати сам собі, власною постановою, буде першою умовою можности тїснїйшого, дружного і продуктивного співдїланя нашого з закордоновими Українцями. Як би Ви знали, мої молоді приятелї, скілько зневіри, розчарованъ та знеохоти нагрома дили дотеперішнї зносини Галичан та Буковинцїв із Україною, скільки сорому та прикрости робили нераз Українцям наші «національні», а властиво місцеві хиби — неточність, балакучість та пустомельство, брак характерности, індіферентність та моральна грубошкірність, байдужність до важних загальних справ, а завзятість у дрібницях, пуста амбітність та брак самокритики, парадованє европейськими формами при основній малоосьвітности та некультурности, — як би Ви знали і відчували се так, як сього вимагає теперішня хвиля, то я не сумнїваюся, що в серцї кождого з Вас знайшлась би моральна сила, щоб сказати собі і покласти «Ганнїбалову присягу» : від нинї доложу всякого зусиля, щоб увільнитися від тих хиб, поводитися краще, працювати пильнїйше над собою.

Не заімпонуємо ми Українцям і своєю інтелїґенцією, своїм рівнем теоретичної осьвіти. Лиха доля змусила нас виростати і вчитися в краю, де завдяки шляхетському

режімови наука вважається небезпечним оружєм, якого не слїд давати в руки суспільности, де шкільне навчанє в самім зародї затроєне конфесійними, полїтичними та національними пересудами, де свобідна критика виелїмінувана з виховання, <...>.

Подумає дехто, що бодай нашими шкільними книжками, що обіймають уже повний курс народньої і середньої школи, можемо прислужитися Українцям. На жаль треба сказати, що й ся надія марна. Наші шкільні підручники, знов таки в значній мірі за вдяки пануючому в Галичинї режімови, переважно неорігінальні, основані на перестарілих педаґоґічних прінціпах, а деякі надто такі далекі від рівня сучасної науки <...>.

Маю на думцї той практичний змисл, привичку «більше додивлятися до конкретних фактів, як до теорій, і більше вироблену привичку до публичного житя, до орґанїзацій і парляментаризму. Надто довголїтня боротьба за національні права виробила у нас певну традицію і не малий засіб досьвіду в таких справах, що все може дуже пригодитися тепер <...>. Правда, і ті добрі прикмети в душній галицькій атмосфері дуже часто переходять на хиби, на тїснозорість, боязливість, байдужність до всяких сьмілих поривів і заскорузлість у своїм тїснім кружку, та тут уже певно нове історичне житє в ширших межах само собою швидко здужає усунутиті хиби. Я бажаю тілько одного — звернути Вашу увагу, молоді приятелї, звернути увагу всеї суспільности на ту велику історичну хвилю, якої наближенє чуємо всї. Нам прийдеться змобілїзувати всї свої сили, щоб задоволити потреби тої хвилї. Та поки ще вона не надійшла, до працї, молоді приятелї, до інтензивної, невсипущої працї над собою самими! Здобувайте знанє, теоретичне й практичне, гартуйте свою волю, виробляйте себе на серіозних, сьвідомих і статочних мужів, повних любови до свого народа і здібних виявляти ту любов не потоками шумних фраз, а невтомною, тихою працею. Таких мужів потребує кожда нація і кожда історична доба, а в двоє сильнїйше буде їх потребувати велика історична доба, коли всїй нашій Україні перший раз у її історичнім житю всьміхнеться хоч трохи повна горожанська і полїтична свобода[2].

І.Франко
Одвертий лист до галицької української молоді. 1905. Т. 30. Ч. ІІ. Перевид.: Дод. томи до зібр. тв. у 50-и т. К.: Наук. думка, 2008. С. 11-19.

Іван Франко

ЧОГО ХОЧЕ ГАЛИЦЬКА РОБІТНИЧА ГРОМАДА?
(уривок)

В ділах освітніх (культурних).

Велика частина нинішньої недолі і нужди робучоголюду лежить в тім, що робучі люди тепер невчені і темні. Темний чоловік не може дати собі ради ні в чім, не моходокопатися правди в тім, що йому говорять, не може матіучасті в добутках людської мислі і людських штук. Для темного чоловіка єдиний вихід — віра, релігія, а імено віра й релігія вбиває розум людський і чимраз дужчейого затемнює. Темного чоловіка кождий одурить і залякає, він не може ніколи бути певний, в чім його правоі обов'язок. А й наука така, яку нині подають у школах,для робучого люду, хоч і як багато коштує, прецінь мало,чим ліпша від цілковитої темноти: в тій школі так само затемнюють розум робітника всякими катехізмами, фальшованою історією, навчанням зовсім непотрібних речей, а залишуванням потрібних. Науку подають в теперішніх школах не для того, щоби образовати й навчити робітника потрібному і людському знанню, але тільки на те, щоби виховати з нього підданого, щоби вмовиги в нього покірність теперішнім несправедливим порядкам і утвердити його в темноті. А ті знов робітницькі діти, котрі щасливим случаем мають спосібність кінчити середні й вищі школи, через довголітнє сидіння в школі в ідеикають від ручної, тяжкої роботи, марніють і слабнуть і виходять в конечності неробами та слугами теперішнього несправедливого ладу, п'явками народними, коли не нахопляться на правдиві думки і не схотять, ждучи на себе арештів, муки і переслідування, стати защитниками робучого люду, обороняти його словом і пером і прояснювати його очі на окружаючу неправду і неволю. Щоби знести тою темноту і до послідньої можності розбити пута неволі, котрими від віків обпутано бідний робучий народ. Галицька робітницька Громада думає ураз із другими робітницькими громадами цілого світу, що коли скасована буде основна господарська нерівність, коли не стане бідних і багатих, то й тоді громадські, державні та міжнародні кривди й неправди минуться і пропадуть зовсім. Затим у громадських, державних і міжнародних ділах вона буде домагатися:

1. Щоб кожна людина, чоловік чи жінка, були свобідні і мали б зовсім рівні права у всім до всього.
2. Щоб могли бути правдиво свобідними і вміли вповні користуватися своїми правами, вони мусять одержати належне і всестроннє образования, мусять виробити всі свої тілесні і духовні сили.
3. Щоб кожна громада в своїх громадських ділах мала повну самоуправу, могла б з ким її воля входити в звязки та спілки.
4. Щоб так само звязки громад: місцеві, окружні, народні і племінні мали повну незалежність і свободу ділання та розвитку.

5. Щоб діла, котрі тепер держать в руках держави та багатирі, передані були громадам і вольним спілкам громад: і так загранична торгівля і, взагалі, всяка обміна виробів різних місць і країв велася без посредицтва всяких купців та факторів, самими громадами, як до потреб кожної громади; так само щоб суд у спорах межи людьми робили не які-небудь навмисно на те поставлені судії, але самі громадяни, або, де діло зайде межи кількома громадами, щоб розсуджувати виборні з тих громад; оборона краю, - коли такої буде треба при загальнім братерстві робочих людей, - щоб також була ділом самих громад, котрі в тій цілі зуміють вивчити спосібних своїх громадян воєнному ділу; щоб дорбом громадянським заряджували виборні від громади, котрих громада кожної хвилі, може скинути: вкінці, щоб громада сама по своїй волі визначувала, чи і яку часть свого добра хоче віддавати в спільні звязкові каси на великі, спільні діла, чи то господарські, промислові чи й освітні.

6. Щоб почасти через знесення нерівності господарської, а почасти через рівне і всторонє образования всіх громадян, знесені і зрівняні були всі теперішні верстви людей, а особливо, щоб не було теперішніх панів ані слуг, власті ані підданих, а були б самі образовані, розумні і вольні робітники.

7. Щоб через піднесення робітників з теперішнього нужденного і небезпечного положення дати їм можність женитися і виходити заміж по любові, а через передання виховання дітей в руки громади влегшити супругам розлуку, коли б не стало єдинячої їх любові.

Велика частина нинішньої недолі і нужди робочого люду лежить у тім, що робочі люди тепер невчені і темні. Темний чоловік не може дати собі ради ні в чім, не може докопатися правди в тім, що йому говорять, не може мати участі в добутках людської мислі і людських штук. Для темного чоловіка єдиний вихід – віра, релігія, а іменно віра й релігія вбиває розум людський і чимраз дужче його затемнює. Темного чолоівка кожний одурить і залякає, він не може ніколи бути певний, в чім його право й обовязок, а й наука така, яку нині подають у школах, для робочого люду, хоч і як багато коштує, прецінь мало чим ліпша від цілковитої темноти: в тім школі так само затемнюють розум робітника всякими катехізмами, фальшивою історією, навчанням зовсім непотрібних речей, а залишуванням потрібних. Науку подають в теперішніх школах не для того, щобобразувати і навчити робітника потрібному і людському знанню, але тільки на те, щоб виховати з нього *підданого*[142], щоб умовити в нього покірність теперішнм,

[142] Курсив І.Франка.

несправедливим порядкам і утвердити його в темноті. А ті знов робітницькі діти, котрі щасливим случаєм мають спосібність кінчити середні і вищі школи, через довголітнє сидіння в школі відвикають від ручної тяжкої роботи, марніють і слабнуть і виходячи з конечності неробами та слугами теперішнього несправедливого ладу, пявками народними, коли не нахопляться на правдиві думки і не схотять, ждучи на себе арештів, муки і переслідування, стати защитниками робочого люду, обороняти його словом і пером і прояснювати його очі на окружаючу неправду і неволю. Щоб занести тоту темноту до послідньої можності, розбити пута неволі, котрими від віків обпутано бідний робочий народ. Галицька робітницька громада, враз із другими робітницькими громадами цілого світу, вважає конечнм домагатися в ділах освітніх:

1. Щоб кожному вольно було вчитися і навчати, чого і як його воля;
2. Щоб навчання і виховання молодого покоління було ділом громадським – не забороняючи однакож і родичам, коли вони до того охочі і спосібні – навчати самим своїх дітей;
3. Шоб школа розвивала всі, тілесні й духовні спосібності учеників, щоб не виводила заниділих та слабосилих учених, неспосібних до ручної праці, але щоб виводила вчених, розумних і розвинених робітників;

Щоб релігії, яко речі, опертої не на знанні, а на вірі, не вчено по школах; так само всяке богослужіння, доки воно не буде заступлене наукою та штуками красними, вважалося не громадським ділом, а ділом поєд инчих людей, так що котрі люди охотять мати собі церков, попа і т.д., ті нехай і удержують їх своїм коштом. Гальцька робітницька Громада враз із другими робітницькими громадами цілого світу думає, що тільки така освіта буде корисна для всіх без розбору людей і дуже причиниться до вменшення теперішньої нужди і до поступу самих наук та вмілостей людських <…>.

***

Школа, хоть і як важна та свята річ, все-таки є для людей, а не люди для школи[3].

І.Я.Франко
Чого хоче Галицька робітницька громада?Зібрання творів у 50 т. К.:Наук. думка, Львів, 1976-1984. Т.46. Кн. 2. С. 256-257.

Іван Франко

ШКІДЛИВІСТЬ МОСКОФІЛЬСТВА
(уривок)

У хорошому помислі освіти так здавалось би, ніби отрути підсипали москофіли. Та скрізь тихо було ніби так і треба в освітянському колі. Але та манія чужої помочі

політичної затруїла не тільки нашу діяльність, але і нашу думку. Пренесена на поле наукове і підперта тими нужденними обломками старослов'янської і староруської граматики, котрі на велику шкоду молодіжі введено до гімназіальної науки, вона виродила другу, настільки абсурдну, наскільки і шкідливу для нас манію «единства літературного», а вслід затим виробила у наших людей не любов до свого рідного язика і його літератури, але погорду, маловаження, насмішки, дивоглядні навіть в устах дикого варвара, а не то вже образованого чоловіка. Наша мова показалась тим мономанам мовою хлопською, грубою, неспосібною до вищого образування.

Люди, у котрих голови начинені були самою нужденною січкою, нахапаними зі всіх боків обривками знання, без ніякого ладу, без ніякої системи, а котрі під зглядом ідей, політичної і моральної освіти стояли нижче японців, – ті самі люди найголосніше реготалися над бездарністю, грубістю і простацтвом своєї рідної мови! Люди, котрі не вміли двох стрічок без блуду написати якою-не-будь живою бесідою, верещали щосили: «В адин час научим вас по-великорусски», хоч практика показала, що самі вони і за двадцять літ по-великоруськи не научилися.

Утопія політична на полі літературнім виразилась другою, ще фатальнішою утопією: «Нащо нам плекати свою рідну словесність, науку, літературу, коли ось-ось прийде «жених от полунощи» і принесе з собою образований язик великоруський, дасть нам високорозвинене великоруське письменство». Від ушей тих мономанів об'єдиненія відбивались, мов горох від стіни, голоси поважної науки, котра устами Малиновських, Міклошичів, Боденштедтів, Пипінів і др. виказувала відрубність «племені малоруського». Вони радше давали місце таким нісенітницям, що Міклошич підкуплений Австрією, щоб науково розділяв «руський народ» на два кусні, що Пипін – сепаратист український і т. д., аніж приглянутись поважно язиковим, етнографічним і історичним аргументам тих учених мужів.

От і зійшли ми справді на посміховище народів. Коли інші, числом слабші слов'янські племена брались совісно за управу рідної своєї літератури і спільними силами довели до істинно задивляючих результатів, ми, мов закам'янілі, все стоїмо на однім місці, безпорадні, немічні, розбиті, висміяні! А безсильні станути супроти чужинецького напору, ми еще кинулись самі на себе, борючись о поодинокі букви і слова, добачаючи в тих буквах і словах не якесь средство до цілі, але саму ціль – єдиний і найвищий ідеал! А в добавок той азбучний спір ми еще понесли і межи народ, толкуючи «голодним і босим», що правопис з десятого століття єсть підставою нинішнього добробуту…

Як сказано вже, до утвердження тої дивоглядної мономанії в головах многих і многих людей багато причинилась сама система шкільна, вводячи в 5-ім і 6-ім класах

гімназіальних науку старослов'янського і «староруського язика» по хрестоматії Головацького.

Скільки лиха наробили у нас ті нещасні «староруські хрестоматії», скільки лиха і досі робить научання старорущини по гімназіях, баламутячи мову молодіжі, котра ще не научилась понимати і цінити свою сучасну бесіду, – о тім ми і говорити не будемо. Досить буде сказати, що доки наші гімназії задають ученикам (і то вже в 5-му класі) зовсім для них незрозумілий і непотрібний матеріал з «старорущини», доти з них виходити будуть люди з баламутними поняттями о письменстві, мові літературній, а то й цілій національній та державній політиці. <...>.

І.Я.Франка.
Шкідливість москофільства. Вперше надруковано в журн. «Зоря», 1884, № 12. С. 89–91; № 13. С. 101–102.

Іван Франко

НАШІ НАРОДНІ ШКОЛИ І ЇХ ПОТРЕБИ

(уривок)

Учителем школа стоїть; коли учитель непотрібний, неприготований, несумлінний, то й школа ні до чого. Ну, а добрих учителів треба, по-перше, добре самих вивчити, а сього теперішні учительські семінарії по більшій часті не роблять, а по-друге, треба їм добре заплатити. Бо на кепсько плачене становище в наших часах спосібні і вчені люди не йдуть. Та й сього не досить: доброго учителя треба також поставити в такі умови, щоби він міг щось добре зробити. Як його буде десять різних властей і невластей надзорувати: і війт, і священик, і члени ради шкільної місцевої, і інспектор, і рада шкільна окружна, і дідич, і орендар, і жандарм, як-то кажуть, і баба, і ціла громада, то хоч би він був найспосібніший і найщиріший, то до ладу не дійде і буде мусив плюнути на таку роботу.

А власне чим спосібніший і щиріший учитель, тим швидше се зробить або буде мусив зробити. І для того, говорячи о тім, що треба нашим школам, я би на першім місці поставив таке жадання: щоби над учителем було менше старшини. Громада повинна презентувати учителя: для заряду маєтком шкільним і дозору над ним має бути місцевий комітет шкільний, а для дозору над наукою інспектор окружний; сього зовсім досить. Ані громада сама, ані інспектор сам не повинні мати права віддалити ані перенести учителя; можуть се зробити тільки за обопільною згодою, а в разі незгоди повинен рішати інспектор крайовий. Се дало б учителеві певну незалежність, без котрої його робота дуже часто буває тільки тяжкою панщиною, без замилування і без пожитку.

Друга річ, се плата. Минувшого року, на глум цілому світу, мали в Галичині два такі випадки, що учителі на посаді померли з голоду. Учитель у нас бере менше, ніж перший-

ліпший возний при суді або стражник при криміналі. Ну, то не дивно, що на таку благодать ніхто без крайньої нужди не хоче йти, і учитель, як тільки може, покидає своє місце, іде до стражі фінансової або деінде. З того виходить для школи така біда, що замість учителів спосібних, напрактикованих, таких, що люблять науку і дітей, чимраз частіше приходять учителі неспосібні, такі, що вже не мають чого іншого хопитися, ну, і, розуміється, марнують дітям час, а громаді гроші.

Важна річ є також то, що у нас в одній школі сидить не раз 60 або й 100 дітей. Сидять вони по кілька годин в такій задусі, в такім смороді, що не то вчитися, але й дихати там не можна. Я вже згадав, що у Франції, де школи майже всі 2 – 4-класові, на одну школу випадає півтретя раза менше дітей, ніж у нас. Ну, та на то була би рада, якби лиш більше вчителів – поділити дітей на кілька відділів: одні приходять рано, сидять дві години, по них приходять другі і так далі; один учитель учить один відділ, другий другий, потому знов перший і т. д.

Але то все не є ще найважніша річ. Найважніше, мені здається, ось що. Не від одного ви почуєте таку річ. Е, в наших давніх школах, ще перед радою шкільною, ліпше вчили! З того часу ще у нас полишалися письменні люди. А в нових школах нібито вчать чогось, а потому дитина вийде і за пару літ усе забуде. Не одному могло би то видаватися дивним, але є в тім багато правди. Причина, мені видається, така: в найдавніших школах вчили мало, але принаймні знали, чого вчили: читати, писати, рахувати, співати в церкві, та й годі. Дитина за пару літ навчилася того добре, а що найважніше, опісля не могла вже сього забути, бо принаймі щонеділі й свята йшла до крилосу і на хор, мала перед собою книжку церковну або купувала собі таку книжку й на власність, і так тото маленьке зеренце науки хоч не розвивалося, то й не пропадало і держалося довгі літа.

А тепер не так. Тепер в народній однокласовій школі вчать багато всякої всячини: і граматику, і географію, і зоологію, і ботаніку, і астрономію, і історію – речі, о котрих давніше сільські школярі і слихом не слихали. Наші пани в раді шкільній захотіли, щоби школа народна була якимось маленьким університетом, щоби давала дітям усього потрошки. А що ж із того виходить? А виходить те, що сільський хлопчина кілька літ ходить до школи, не раз о голоді, о холоді, душиться в ній і тратить здоров'я, час і силу, слухає викладів про історію, астрономію, географію і т. і., а, вийшовши зі школи, не тільки зараз забуває всю ту премудрість, але за два-три роки забуває зовсім читати.

Легко зрозуміти, чому се так: з усіх тих мудростей подає вчитель дитині лиш хвостики, обрізки, а не раз попросту тільки лушпину. Сільській дитині в пізнішім житті все се ні на що не придасться, з голові її воно не в'яжеться в ніяку цілість, а багато дечого в її літах є для неї зовсім недоступне. А за тими мудростями дитину або не вивчать добре

читати, або як вивчать, то налягають головно на польське, що знов їй потому мало на що здасться; церковного співу і обряду не вчать – ну, і, очевидна річ, що потому дитина не має до чого приткнути те, що винесла зо школи, і розгублює все по дорозі. Де в селі є читальня або де родичі мають звичай справити дитині щороку хоч одну-дві нові книжки, там ще яко-тако, там здобутки шкільної науки не пропадають марно. А де того нема, де дитина, покинувши школу, не бачить більше книжки на очі, там її наука певно не дочекає до другої конскрипції.

***

Виховання народу мусить вирости з традицій, — з культурного стану того народу, мусить корінитися в характері, привичках народу, інакше се буде даремна трата часу й сил»[4]…

І.Я.Франко
Наші народні школи і їх потреби. Зібрання творів у 50-ти т. Київ: Наук. думка, 1976-1989. Т.22. Кн. 2. С. 10–115.

Примітки

1. Подається за публікацією в збірці «З вершин і низин» (1893), (с.69—70). Тут використано текст з книги: *Іван Франко* Мозаїка із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50 томах. Львів: Каменяр, 2001. 434 с.
За часів панування комуністичних злочинців його не публікували, бо гімн закликає служити **Україні, а не Москві**. Не можна не признати рації нашим ворогам !
2. Франко І. Одвертий лист до галицької української молоді. 1905. С. 19.
3. Франко І.Я. Зібрання творів : У 50-ти т. К. : Наук. думка, 1976 –1984. Т. 46. Кн. 2, с. 108.
4. Франко І. Хома з серцем і Хома без серця. *Твори*: В 50 т. Т. 22. К., 1976-1989. С. 15.

ЮРКЕВИЧ ПАМФІЛ ДАНИЛОВИЧ

(1826-1874)

український філософ, педагог

Народився у с. Ліпляво Золотоніського повіту Полтавської губернії (нині Черкаська обл.) в родині священика. Навчався в Переяславській семінарії (1847), у Київській духовній академії (1851, далі - КДА), після закінчення якої призначений на посаду наставника академії по класу філософських наук. За 10 років роботи в КДА став магістром, одержав звання екстраординарного та ординарного професора.

1861 р. був запрошений на посаду очільника кафедри філософії у Московському університеті, де викладав логіку, історію філософії, та педагогіку. Обґрунтував доцільність ввести педагогіку як навчальну дисципліну і вона стає в університеті обов'язковою для студентів, які по закінченні планують займатися педагогічною діяльністю.

Центральною проблемою філософії П. Юркевича була проблема людина. Став продовжувачем українські духовні традиції у формі кордоцентризму, антропоцентризму української світоглядної ментальності. Людину розуміє як вільну відповідальну